

Мр Јадранка Божић

Београд, Народна библиотека Србије

УДК 81'27

ЈЕЗИЧКЕ ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ У СОЦИОЛИНГВИСТИЧКОМ КЉУЧУ

Још пре настанка лингвистике у савременом смислу овог појма, кроз филозофске спекулације о природи језика провејава, већ од Платона, осећање да се суштина људског бића, бар једним делом, одражава у способности говора. Ову идеју следе и Декартов рационализам и његови следбеници у филозофској граматици, сматрајући да је језик најопипљивији доказ постојања разума. Отуда би, бар у начелу, проучавати језик значило - сазнавати човека. Сличне мисли касније налазимо нарочито код Вилхелма фон Хумболта, утемељивача савремене филозофије језика и опште лингвистике. У наше време овај став усвојио је и један од најзначајнијих савремених теоретичара језика Ноам Чомски.

Са стицајем аутономије око 30-их година XX века лингвистика се затвара у себе, постаје предмет уско-стручних студија. Тек после Другог светског рата наука о језику напушта академску издвојеност. Руше се зидови између лингвистике и других наука о човеку. У том правцу делују и нову снагу добијају старе интеграционистичке концепције московског и прашког лингвистичког круга, антрополошке лингвистике Боаса и Сапира, а нешто касније придружује им се и Чомски.¹⁾

Сапир лингвистику схвата као интегрални део проучавања човека. Језик је за њега „најзначајније и најколосалније дело које је људски дух створио... Појединац може у бескрај да мења овај облик, а да он при том не изгуби своје особене обресе... Језик је најзнатнија и најшира уметност за коју знамо, горостасно и анонимно дело несвесних покољења.“²⁾

Својим студијама друштвене функције језика, Сапир је зачетник истраживања његове улоге у стварању културе и њеном изражавању. Он је сматрао да је

језички симболизам неопходно помагало при схватању карактеристичних обриса једне културе.

По Едварду Сапиру, тип језичког општења у једном друштву уобличен је по правилу културном атмосфером. Ово место у Сапировом учењу дало је подстрека за укључивање „антрополошких“ испитивања језика у програм лингвистичких студија.

Антрополошка лингвистика, чији су рани представници Франц Боас и Едвард Сапир, проучава однос између језика и културе: да ли и у којој мери постоји условљеност између датог културног и одговарајућег језичког типа. Амерички научници поставили су језичке појаве у центар пажње: „језичко понашање“ разоткрива директно личност - носиоца одређеног културног типа.

Сапиров ученик Бенџамин Ли Ворф мишљења је да је идејни свет човека најтешње повезан са језичком структуром. Психолошки оквири човека у које се смештају утисци спољњег света обликовани су у ствари његовим језиком. Тековине антрополошке лингвистике укључују се данас у домен социолингвистичких студија.

Теорија језика Ноама Чомског стреми ка мистерији људског ума, тј. ка структурама и процесима који омогућују вербално комуницирање. Ако је *homo sapiens* по дефиници и *homo loquens* и ако способност усвајања и употребе језика подразумева специфичну и високо развијену менталну организацију, онда је проучавање језика најбољи пут ка разумевању суштине човекових психичких и интелектуалних капацитета - речи су Н. Чомског.

Дубоко промишљено можемо рећи да је лингвистика наука о човеку и његовом језику. Јер, доиста, лингвистика, бавећи се језиком, отвара један од, рекло би се, краћих путева сазнањима о човеку, његовој природи, стањима и процесима у њему и око њега, његовој психи, социјализацији (интеракцијама и културама), те о грађењу и остваривању човекових општих и посебних стваралачких моћи. Појам човек и појам језик подударни су појмови, у језику је све што је и у човеку, и оно најинтимније и најдубље, као и оно најповршније.

Језички феномен савремени психолози уврћују у ред тзв. „виших облика психичког живота“, уз мишљење, интенционалност, вољу, „више емоције“ и др. Језик представља оно средство које човеку омогућује сазнање и његову анализу, акумулирање и чување знања и његову размену, затим мишљење, уопштавање искуства појединца и искуства колектива, преношење знања кроз простор и кроз време. Језик је за човека средство, у суштини једино средство да другом човеку пренесе и од њега прими поруку. Према томе, језик захтева и претпоставља другог и у томе се огледа његова антрополошка функционалност. Из тога следи да друштво настаје са језиком. Појам друштвеног бића укључује у себе појам језичког бића.

Свака људска култура и сваки људски колектив, свесно или не, намерно или не, стварају себи онакво средство за споразумевање и стваралаштво какво им је потребно и мењају га усклађујући га редовно са новонасталим, измењеним потребама. Из овога проистиче и суд да у том смислу и нема „развијених“ и „неразвијених“, „култивисаних“ и тзв. „примитивних“ језика.

Од свих наука које се баве човеком, антропологија је у најтешњим и најпотпунијим везама са лингвистиком. Термин „социолингвистика“, упоредо с термином „социологија језика“ и „социјална лингвистика“, почео се шире примењивати тек 60-их година XX века на једну област језичких студија која има изразито интердисциплинарни карактер, пошто су за њу, осим лингвистике, заинтересоване и друге хуманистичке науке - социологија, психологија и антропологија.

Социолингвистика заправо и није некаква посебна лингвистичка научна дисциплина, него, једноставно, она област изучавања језичких појава, и оно схватање језика у оквирима којих се језик на релевантан начин доводи у везу са чињеницама друштвеног карактера. Социолингвистика прилази језику првенствено са стране његове интеракцијске - комуникацијске функције. Она наслеђује основне теоријске поставке, па и појмовно-терминолошка решења од неких других дисциплина: теорије информације, комуникологије и семиологије.³⁾

Својим појављивањем социолингвистика следи опште тежње ка интердисциплинаризацији науке о језику, тј. ка њеном отварању према другим наукама о човеку. Савремена антропололингвистичка истраживања све су мање дисциплинарно институционализована, а све више на неки начин укључена у шире схваћен делокруг социолингвистике. Насупрот инваријантном правилу лингвистичке теорије, социо-лингвистика уводи појам социолингвистичког, тј. друштвено варијабилног правила.

Еминентни амерички лингвиста Јуријел Вајнрајх у својој веома утицајној књизи „Језици у контакту“⁴⁾, која је умногоме допринела заснивању социолингвистичке теорије, наглашава да међусобни однос култура у неком одређеном географском станишту одређује шта једна група учи од друге и дефинише празнине у речнику сваке од њих, које се, према потреби, могу попуњавати позајмљивањем.

Главна тема социолингвистичких студија је релација језик-друштво. Можемо рећи да социолингвистика у ужем смислу тежи првенствено ка томе да сагледа и научно протумачи језичко понашање појединца у одређеном друштвеном амбијенту. Социолингвистика у ширем смислу, пак, осветљава однос језика и друштва у целини, обухватајући компликовану проблематику језичког развоја, међујезичких укрштања и сл.⁵⁾

Савремени амерички антрополог и лингвиста Дел Хајмз, запажен по оригиналним идејама које уводи у социолингвистичка и комуниколошка проучавања, у свом делу „Етнографија комуникације“ наглашава да је за социолингвистички прис-туп језику карактеристично вођење рачуна о говорној разноликости.

Језичко позајмљивање (language borrowing) није искључиво лингвистичка категорија и не може се анализирати само општелингвистичким методама. Нужне су и друге науке као што су социологија, филозофија, психологија, антропологија, као и економија, географија, историја итд. Стога су језичко позајмљивање и многе друге лингвистичке и социолошке појаве везане за то проучавање сврстане у социолингвистику. Ова грана лингвистике је ипак преширока, па се језичко позајмљивање и све појаве везане за њу класификују у нову грану науке о језику - лингвистику језичких додира или контактну лингвистику (contact linguistics).⁶⁾ Ова област науке о језику обухвата и проучава целокупно подручје језичких додира и језичких сукоба, билингвизам и мултилингвизам, превођење и усвајање других језика, тј. све облике интерференције који се јављају као резултат додира језика и култура на свим нивоима.

Проблем међујезичких прожимања стар је онолико колико је стар људски род и колико су стари језици којима се човечанство служи. Тешко је наћи неки језик који у својој историји није био подложен утицају са стране и који, с друге стране, није имао утицаја на неки други језик. Ово је схватљиво ако се зна да је вечита тежња људи да шире своја знања и да успостављају везе са другим људима.

Као што смо рекли, сасвим је природно и логично да су језици долазили у контакт и утицали једни на друге од самих својих почетака. Међутим, главна питања лингвистичког позајмљивања привукла су пажњу лингвиста тек у XVIII веку. То су били лексикографи који су се сусрели с проблемом позајмљеница (loanwords) сакупљајући речничку грађу, а посебно проучавајући страно порекло речи.

Лингвиста Ејнар Хауген средином XX века уводи нов термин „језичко позајмљивање“ који је прихваћен уместо старог „мешање језика“. По њему, то је „процес који се одвија када билингвални говорник репродукује узорак једног језика у другом“. Овај термин ће бити у употреби све до појаве новог - „језици у контакту“, који ће превладати.

Четрдесетих и 50-их година XX века објављена су досад ненадмашена дела из контактне лингвистике - класична дела четворице лингвиста (Вернера Леополда, Ејнара Хаугена, Јуријела Вајнрајха и Вилијама Мекија) - који су билингвизам поставили у центар истраживања контакта језика, те тако ударили темеље модерној теорији језика у контакту.

Постоји много приступа проблему језичке интерференције и ту могу помоћи психолози, социолози, антрополози, педагози и други научници да се подробније анализирају позадина и прилике које условљавају билингвизам. Тако је билингвизам постао предмет проучавања нових научних дисциплина које су на граници с лингвистиком, као што су психолингвистика и етнолингвистика. Билингвизам је један, али не и неопходан услов за језичко позајмљивање.

Позајмљивање (borrowing) као термин употребљава већ Едвард Сапир у свом већ наведеном делу („Language“). Сапир помиње и културно позајмљивање. Кад се јави културно позајмљивање, увек је могуће да се преузму и с тим повезане речи. Тако је сваки културни талас уносио у језик нови улог позајмљеница. Пажљива анализа таквих позајмљеница може донети врло занимљив коментар у вези с повешћу културе.

По Сапировом мишљењу, садржина сваке културе може се изразити властитим језиком. Нова културна искуства често обавезују на проширивање расположивих средстава једног језика, али такво ширење није никада произвољни додатак грађи и реформама које већ постоје - оно је само даља примена и разрада начела која се већ користе.⁷⁾

Језичке промене могу се поделити на фонетске промене, промене форме и промене речника. Промене у речнику условљене су различитим узроцима, од којих је већина културне природе. Речник је веома осетљив показатељ културе једног народа, а промена значења речи, нестајање старих те стварање и позајмљивање нових зависи од историје културе као такве.

Од језичких промена изазваних очитим типовима додира, најважнију улогу у историји језика игра, рекли бисмо, „позајмљивање“ речи преко језичких граница. То позајмљивање природно иде руку под руку с културном дифузијом. Анализа порекла речи у неком језику често је значајан показатељ смера културног утицаја.

Традиционална подела на домаће и стране елементе у једном језику има веома дубоке корене, услед којих и јесте толико пријемчива за свест обичног говорника. Веома занимљиво објашњење узрока ове дистинкције даје Ранко Бугарски: „Далеки почетак, како нам изгледа, можемо да потражимо у антрополошкој и филозофској подлози овог и сличних питања - у примордијалним дихотомијама **ми/они** и **наше/њихово**, које своју онтогенетску пројекцију имају у тренутку када дете, усвајајући језик, првом свесном употребом заменице **ја** себе конституише као јединку издвојену из околног, претходно инклузивног и неиздиференцираног света. Отуда се лако преноси на социопсихолошки и социополитички терен - образовање друштвених заједница, које подразумева ограђивање и неговање **свог** и заштиту од **туђег**, при чему се општа свест о колективном идентитету спецификује у правцу етничког, верског, националног, културног па и језичког идентитета.“⁸⁾

Међутим, успостављању и одржавању језичког идентитета супротстављају се појаве као што су језички контакти, утицаји, позајмљивање, као и вишејезичност многих говорних заједница - што води флукуацији, језичком мешању. А као типична психолошка реакција на осећање говорника да је њихов језик угрожен јавља се пуризам. Његов екстремни облик представља смотивни и милитантни пуризам са јасном тенденцијом чишћења језика од свега што је „туђе“. Бугарски наглашава да овакав пу-ризам наноси непроцењиву штету не само сâмом језику, већ и говорној заједници јер подстиче „аутистично затварање и подиже брану узајамном оплођавању језика и култура.“ Језички је пуризам заправо израз ксенофобије.

Насупрот раширеном мишљењу како се ради о модерном феномену, језички пуризам је у суштини древна појава. Може се рећи да се свака језичка заједница увек на изванредан начин односи према свом језику пуристички. Пуризам је у неком минималном облику инхерентан било којем језичком систему, а Дубравко Шкиљан тврди да се експлицитан доказ за такав однос може наћи у античким цивилизацијама и код Грка и код Римљана; наиме у схематизму античке реторике стилским особинама припадају и **Hellenismós**, односно **Latinitas** или **puritas**, дакле употреба „чистог“, исправног грчког или латинског језика.⁹⁾

Шкиљан даље разматра однос језичке заједнице, односно говорника неког језика, према туђицама. Индивидуални став према речима страног порекла и према туђости може варирати од **nihil humanum a me alienum puto**, где се у принципу све речи свих језика сматрају властитим, па до идиосинкрасичког одбијања као страног свега онога што не припада најужем матерњем језику и говору.

Међутим будући да је језик само апстрактан систем, а не живи организам, и будући да ниједна језичка заједница, ма какве промене њен језик претрпео, не престаје комуницирати, по Шкиљану, кад се говори о угрожености језика или чак о његовој смрти, заправо се мисли на угроженост говорника, дакле угроженост језичке заједнице, а не на њено нестајање: према томе, у основи није реч о туђицама него о туђинцима.

О овој теми веома промишљено говори и Дарко Танасковић: „Као, по свему судећи, универзалне језичке категорије, а с обзиром на свој особени, условно речено, ванјезички статус релативно лако препознатљивог отиска друштвено-историјских, политичких, економских и културних односа и кретања у ткиву језика, позајмљенице су у најмање двојаком смислу изузетно осетљив и поуздан барометар, или боље, сеизмографски индикатор за уочавање различитих тенденција и усмеравања употребе језика, уз претходећи или пратећи идеолошко-политички дискурс о језику... Пре свега, чињеницом самога свога постојања и живота у језику, позајмљенице веома речито говоре, поред

језичке, и о ванјезичкој стварности одређене заједнице... С друге стране, свесни однос заједнице... према позајмљеницама, непогрешиви је показатељ културног испољавања општих идејних, идеолошких и политичких ставова...¹⁰⁾

О позајмљеницама, њиховој прихватљивости/неприхватљивости и пореклу спремни су да суде чак и они који их међу тзв. „домаћим“ или „народним“, дакле „нашим“ и „добрим“ речима не могу ваљано ни разазнати. О синдрому пуристичког слепила духовити коментар даје Светлана Слапшак: „Оно што пуристима смета у стилистици свакодневних говора (уличног, медијског, а богме и функционерског) јесу туђице. Систем детектовања туђица је, међутим, најслабији, премда понекад најживописнији део пуристичке акције. Прво, пуристи обично примћују само туђице које се лако препознају, или су сасвим младе и искачу видљиво из свакодневне лексике: стручну терминологију, англицизме и латинизме. Русизми по правилу остају непримећени, а детекција постаје комична кад се пуристи одлуче да наведу речи које су по њиховом мишљењу, лепе, наше домаће, народне речи.“¹¹⁾

Очито се ради о пучким ставовима и судовима из домена „народне лингвистике“. Али застрањивања пуриста нису само смешна; у најмању руку, пу-ризам је идеологија примењена на језик. „Нигде, вероватно - по речима Д. Танасковића - као у беспризивном пуристичком прописивању лексичке и фразеолошке правилности пут од 'смешних' и неквалификованих судова, заправо пре-дубеђења, народне лингвистике до реалне, а погубне, нормативистичке делотворности, под одређеним друштвено-историјским околностима, не може бити краћи и апсурднији.“¹²⁾

Стога се сваки разговор о статусу и судбини позајмљеница спонтано одређује кроз заузимање става према пуризму. Познати стручњак за језичко позајмљивање Луј Дерој пуризам одређује као „дефанзивни став углавном образованих људи који свој матерњи, или, у најмању руку, језик с којим су срасли сматрају баштином што је с побожном верношћу треба чувати.“¹³⁾

Начелна уздржаност према пуризму никако не би смела да значи и аутоматску осуду сваког историјски познатог покрета чишћења домаћег језика од страних елемената. Примера бриге и борбе за изворну чистоту језика, као важног конститутивног елемента националног идентитета, поготову у раз-добљима његове угрожености, имамо довољно и у сопственој прошлости.

У вези са језичким нејединством и разноврсношћу, Бранимир Стојковић наводи веома занимљиво тумачење мита о Вавилонској кули Х. Вајриха. Он сматра да је психолошка функција овог мита управо у превазилажењу доминантног осећања страности пред особама које не говоре наш језик. Мит о Вавилонској кули нам саопштава да је читав људски род говорио истим језиком, а да су различити, узајамно неразумљиви, језици божја казна за људе који су

хтели да досегну Бога градећи Кулу. Функција симбола Вавилонске куле је, дакле, пројективна - довођењем у први план узрока дезинтеграције језичког јединства људског рода, евоцира се стање које му је претходило.“¹⁴⁾

Богатство једног језика огледа се у његовим изражајним способностима. Што је већи лексички фонд језика, веће су и његове могућности да искаже различите семантичке нијансе.

Са етимолошког гледишта речи се деле на домаће и стране. Лаици замишљају да се увек тачно зна шта је домаћа, а шта страна реч, док стручњаци добро знају да је таква проста дихотомија упрошћена до произвољности. И даље остаје отворено питање којим је Иван Клајн насловио своју студију “Страна реч - шта је то?” још далекне 1967. године. Још увек стоји и његов закључак да подела речи на домаће и стране има лингвистичко оправдање, али само уз неопходно нијансирање, а никако као проста поларизација. На пример, вероватно ће већина људи погодити да су речи као авлија, ђердан, кавга, пазар или баклава турцизми, дакле стране речи, али мало ко зна да су истог, оријенталног порекла и стотине речи које су толико одомаћене да их више не осећамо као стране, а без којих би данас било веома тешко говорити о најобичнијим стварима. Ранко Бугарски наводи пример чарапа, папуча, сандала и чизама¹⁵⁾ - шта бисмо обували да их немамо? Све су то турцизми. Ако је овако у свакодневном говору, о ситуацији у појединим стручним областима не треба ни да говоримо.

Што се пак тиче термиолошке проблематике, ту налазимо целу скалу од страних речи преко речи страног порекла и позајмљеница, до туђица и варваризама. У самом избору термина увелико се огледају ставови према означеним појавама, махом негативни - у нешто мањој мери код туђица, а највише код варваризама. Уопште узев, вероватно је најприкладнији општи, вредносно неутрални термин позајмљеница, који у новије време српски лингвисти све чешће употребљавају.

Без обзира на термиолошке тешкоће, битно је да се првенство начелно не даје стимологији, као темељној одредници речи које се називају страним, него одомаћености, степену интегрисаности у језику примаоца, као релевантнијем и адекватнијем мерилу употребне вредности лексичких јединица. Препоручује се промена тежишта од историјских извора ка прагматичкој реалности, што више одговара потребама савременог човека.

Када се говори о употреби страних речи, обично се каже да је она оправдана у два случаја: када се желе постићи одређени стилски ефекти, нпр. избором маркиране стране речи или варирањем синонима ради избегавања монотоније, и у ситуацијама када недостаје домаћа реч за неку ствар или појам. Али, у пракси се показује, врло често, да наша домаћа „лепа реч“ није увек адекватна замена за страну реч. Нпр. семантичка и асоцијативна поља речи компјутер и рачунар не

поклапају се у потпуности, а постоји и битна разлика у деривационом потенцијалу, који је обично богатији код интернационалне терминологије, него код домаћих „замена“. Нарочито када је реч о стручној терминологији, премда не само ту, неопходне су нам и позајмљене речи, поготово оне интернационалног распона.

Отпор према туђицама утемељен је на овешталим предрасудама да страна реч, и све што долази са стране, неумитно разара домаће језичко ткиво, а тиме и национални и културни идентитет. Тај страх је вероватно генетски укореван у свести наших људи као траг вишевековног живота под туђинском влашћу.

Страна лексика нипошто не нагриза и не топи корпус језика примаоца. Нови језички материјал, било страни било домаћи, уколико се уклапа у систем или бива у њима прихваћен као валидан елемент споразумевања и комуникације, не може бити ни у ком погледу штетан. Напротив, оно што доприноси језичком изражавању и споразумевању, а не ремети основне одлике језичког система, представља важан елемент богаћења комуникације, служећи тиме прогресивном процесу језичког развоја.¹⁶⁾

Појава преузимања речи из других језика својствена је свим језицима развијенијих цивилизација и њу треба посматрати као средство којим се језик богати, а тиме се и значајно шире његове изражајне могућности. С обзиром на неисцрпне потенцијалне и практичне потребе језичког казивања, поготово у време свеопштег духовног и индустријско-техничког развитка модерне цивилизације, база фолклорног језичког потенцијала данас је апсолутно недовољна.

Страна реч може и мора имати своје место, нарочито у тзв. функционалним стилевима (у терминологији, политици, администрацији) и када се ради о речима које су одавно ушле у наш језик. Још је велики реалиста Вук Караџић отворио пут богаћењу нашег књижевног језика преузимањем из других језика и стварањем неологизама. Здравом језичком осећању прима данас туђице као нормалну компоненту језика, поготово када се ради о изразима који имају карактер термина. Немогуће је све калкирати (преводити), а то не би било ни добро.

Не може се свака страна реч заменити домаћом, чак ни она која има блиску кореспонденцију на домаћем тлу и за коју се мисли да је лако заменива. Треба имати на уму огромну раскриљеност савременог интелектуалног живота, која захтева семантички све истанчаније обележавање појмова, и то не само обележавање нових сазнајних садржаја, него и истанчаније разјашњавање, цизелирање познатог. Митар Пешикан пише: „Данас је ... просто незамислив класични неговатељ језичке правилности, са онако строгим нормативним односом какав запажамо нпр. у Маретићевом 'Језичком савјетнику'“. ¹⁷⁾ На другом месту стоји: „Претерано језичко чистунство и гоњење интернационалних речи у ствари је кочење прогреса“; „Апсолутни језички пуризам мора изгубити дах.“ ¹⁸⁾

Постоје безбројне стране речи које, ако и имају домаће парњаке, несумњиво придају данашњем говору ипак неки потребни призвук, принесак, асоцијацију - а модерни језик, као и целокупно модерно саопштење и као сва уметност, проткани су асоцијативношћу. Од ње не само да не треба бежати, него се данас и не може побећи. То је општељудска, антрополошка, светска карактеристика сваке иоле садржајније денотације. Навешћемо неколико примера непотпуне преводивости појединих страних речи: дистанца није увек исто што и растојање, одстојање; модернизација није исто што и осавремењавање, апел што и позив, тачност и прецизност.¹⁹⁾ Цогинг није обично трчање, имиц није само слика, портрет, кадија - судија.

Стране речи на подручју науке имају предност управо зато што, по речима Ирене Грицкат, напоредо са свежим размишљањима мора да иде несмалаксало изражавање, мора да иде у извесном смислу издвојена и повлашћена лексика, која није оптерећена и истрошена тривијалним, свакодневним представама. Сем тога, стране речи махом се зачињу у међународним културним круговима, одакле их сви народи преузимају.

Феномен страних речи не треба митологизовати.

Током целокупног свог развоја српски језик је прихватао стране утицаје, нарочито лексичке. То је сасвим нормално, ако узмемо у обзир историју овог језика и народа који њиме говори. Средњевековни нанос стране лексике обележен је првенствено грцизмима и латинизмима, а после тога наилази време оријенталних речи, особито турских. Осамнаести век донео је руске речи, а XIX доста француских и немачких. После Другог светског рата ушли су у наш језик поново русизми, а последњих деценија XX века наш језик је заплуснут англицизмима.

Туђице, речи страног порекла, у једном језику осећају се као стране све док се у потпуности не уклопе у граматичку структуру језика примаоца. Једна страна реч осећа се таквом у неком језику све док чува своје фонетске, морфолошке, творбене и прозодијске особености. Када се те њене компоненте саобразе са одговарајућим особинама језика примаоца, она постаје саставни део не само вокабулара, него и граматике језика-примаоца. Ако позајмљеница у својој гласовној структури нема елементе који би се противили језичком осећању тог становништва, она улази у лексикум и више се не осећа као страна реч.

Годинама се већ протестује против инверзне употребе спојева двеју именица, с образложењем да они нису аутохтони у српском језику. Р. Бугарски наводи називе типа Сава центар и Карић банка.²⁰⁾ Дозвољен би био само обрнут редослед чланова синтагме - Центар Сава, Банка Карић. Мада су ови други називи још увек примеренији српској синтакси, морамо ипак рећи да слична одступања од њених узуса - од наших старијих синтагми као бисер-грана, извор-

вода и турцизама као сахат-кула, ћетен-алва, дуванкеса, ћорсокак, до налив-перо, спомен-плоча и Дунав станице - убедљиво антедатирају прокажени енглески утицај на овим просторима. Ови примери отворили су у XX веку пут германизма (клавир-штимер, актен-ташна, пакпапир, генералштаб) и англицизма (шоу-бизнис, компакт-диск, цин-тоник, прес-конференција, шок-терапија).

Ови примери показују колико су у праву они проучаваоци контактних феномена у језику који истичу да се много тога у неком језику може зачети под утицајем другог језика, али да се најлакше прихвата и најбољу перспективу има оно што у систему примаоца већ има подлогу.

С обзиром да позајмљеница увек подразумева извесну материјалну супериорност, карактер позајмљеница зависи од материјалне базе. Стога су позајмљенице углавном именице, а у граматички се очитује највећи страни утицај у категорији плурала именица. Да би се утицало на глаголски систем, био би потребан знатно интимнији додир међу народима.

Начелно гледано, може се говорити о три врсте међујезичких контаката, односно о три типа говора у којима се огледају међујезички контакти.²¹⁾ Први је миграциони контактни тип говора који је резултат вишевековних међујезичких додира и који, често, обухвата све граматичке категорије једног или више језика. Такав је случај са јужнословенским језицима. Други говорни тип, који бисмо могли назвати нестални контактни тип, постоји у случајевима када носиоци једног језика запоседну подручје другог језика, али не у толиком броју да би новопридошлице биле јаче од староседелаца. Примере за то нуде сви освајачки ратови. Вишевековна веза турског језика, као језика владајуће нације, и српскохрватског језика, типичан је пример за овај тип међујезичких додира. Трећи говорни тип би се могао назвати сталним или граничним контактним типом, јер га налазимо у пограничним областима свих језика. За разлику од претходна два, овај тип међујезичких контаката има трајну вредност и, безмало, развноправну улогу језика у контакту. Дobar пример за овај тип говора представља романски утицај на наше говоре од Боке до италијанске границе.

Сличности између два или више језика потичу из више извора. Прво, од језичких универзалија - заједничких, иако различито испољених, обележја свих језика света. И друго, од контаката и позјамљивања између језика. Језици у просторном суседству могу, услед дуготрајног додира њихових говорних заједница, да развију заједничке типолошке црте, односно структуралне карактеристике које нису део њиховог генетског наслеђа, нити пак општије типолошке сличности. Тако се могу образовати језички савези (нем. Sprachbund) - скупине тако повезаних језика какве налазимо на Балкану, Кавказу и у Скандинавији.

Закључујући ову социолингвистичку анализу позајмљеница, можемо рећи да је српски језик несумњиво задржао свој природни, народни, словенски лик,

макар био широкогрудо отворен к туђицама.²²⁾ Туђице и у другој половини ХХ века чине претежни део нових речи. При том се слажемо с мишљењем Ивана Клајна²³⁾ да није у питању „најезда“ или „поплава страних речи“, како би то приказали пуристи, „него недовољне стваралачке моћи домаћег вокабулара.“ На трагу тих мисли је и Милован Данојлић: „Језичко проналазаштво нам је затајило. Хрватски писци, с променљивом срећом, кују нове речи. Српски се устежу...“

Залажући се за крајње толерантан однос према речима страног порекла, Бранислав Брборић пише: „Када је о туђицама реч, и кад је реч о језичком стандарду, предрасуде су непожељне и неупутне, колико год разумљиво биле у бујници народног живота... Треба их учити и знати, добро их гласовно и облички, тј. фонолошки и морфолошки, прилагођавати, употребљавати их с мером, без аверзије. Кад се ваљано науче, тачно и умесно употребе, оне престају бити туђице и постају - нашице, домородице, својице, властитнице.“²⁴⁾

Враћајући се на идеју мултикултуралности или културне разноликости са почетка овог нашег рада, мишљења смо да, кад је у питању наука о човеку и његовом језику, упорно треба инсистирати на неукорењености, дислоцираности, мешању форми и садржаја, на перманентном устрајавању на разноликости и толеранцији. Наравно да различитост подразумева обогаћење и адут, а не осиромашење или претњу. А. Семприни нас подсећа „да различитост није једноставно и није само један филозофски концепт, нити нека семантичка форма. Различитост је пре свега једна конкретна реалност, један људски и друштвени процес, она се остварује кроз људе, у пракси њиховог свакодневног живота.“²⁵⁾

Литература

1. „Актуелни проблеми граматике српског језика“: зборник, (ред.) Ивић, М. Суботица - Београд, 1999.
2. Берић-Ђукић, В. „Из контактне лингвистике“, Нови Сад, 1993.
3. Бошковић, Р. „О лексичкој и стилској диференцијацији српског и хрватског књижевног језика“. У: Наш језик, Београд, 3, 1935.
4. Бугарски, Р. „Лингвистика о човеку“, Београд, 1975.
5. Бугарски, Р. „Језик и лингвистика“, Београд, 1996.
6. Бугарски, Р. „Језици“, Београд, 1997.
7. Бугарски, Р. (ур.) „Лингвистика“. У: Трећи програм Радио-Београда, 1973.
8. Бугарски, Р. (ур.) „Језик и друштво“. У: Култура, Београд, 25, 1974.
9. Бугарски, Р. (ур.) „Психолингвистика“. У: Трећи програм Радио-Београда, 44, I, 1980.
10. Брборић, Б. „Однос према туђицама: с мером али без аверзије“. У: О лексичким позајмљеницама, Београд, 1996.
11. Виготски, Л. „Мишљење и говор“, Београд, 1997.
12. Витошевић, Д. „Српски језик у средњем веку“. У: Међај, 8, 1985.
13. Витошевић, Д. „Стране речи пре Вука“. У: Зборник Матице српске за књижевност и

- језик, XXXIII, 2, 1985.
14. Грицкат, И. „Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе“. У: Зборник за филологију и лингвистику, XXVI, 2, 1983.
  15. Данојлић, М. „Мука с речима“, Београд, 1990.
  16. Данојлић, М. „Одбрана језика“ (Писмо београдском пријатељу). У: Политика, 10. IX 1995.
  17. Dego, L. „L'Emprunt linguistique“. Paris, 1980.
  18. Ивић, М. „Правци у лингвистици“, Љубљана, 1978.
  19. Ивић, П. „Српски народ и његов језик“, Београд, 1986.
  20. Ивић, П. „О језику“. У: Република Српска Крајина, Книн, 1996.
  21. „Интеркултуралност versus расизам и ксенофобија“: зборник, (прир.) Јакшић, Б. Београд, 1998.
  22. Јутронић-Тихомировић, Д. (ред.) „Социолингвистика“. У: Аргументи, Ријска, 4, 1980.
  23. „Језик у савременој комуникацији“ : зборник, (ур.) Вуловић, Д., Београд, 1982.
  24. Касирер, Е. „Језик“. У: Филозофија симболичких облика, I, Нови Сад, 1985.
  25. Клајн, И. „Страна реч - шта је то?“ У: Зборник за филологију и лингвистику, X, 1967.
  26. Марић, С. „О језику и језикословљу данас“, Нови Сад, 1982.
  27. Медић, М. „Најезда страних речи на српски језик“. Београд, 2000.
  28. Муљачић, Ж. „О стилистичком аспекту лексичког посуђивања“. У: Умјетност ријечи, Загреб, XIV, 1-2, 1970.
  29. „О лексичким позајмљеницама“ : зборник, (ред.), Ивић, М., Суботица, Београд, 1997.
  30. Пецо, А. „Језички контакти и језички системи“. У: Јужнословенски филолог, Београд, XLIII, 1987.
  31. Пешикан, М. „Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему“. У: Наш језик, XVIII, 1-2.
  32. Пешикан, М. „Наш књижевни језик на сто година послје Вука“, Београд, 1970.
  33. Радовановић, М. „Социолингвистика“, Нови Сад, 1986.
  34. „Република Српска Крајина“ : зборник, (ур.) Каличанин, З. Книн, 1996.
  35. Сапир, Е. „Огледи из културне антропологије“, Београд, 1974.
  36. Сапир, Е. „Language: An Introduction to the Study of Speech“, New York, 1949.
  37. Семприни, А. „Мултикултурализам“, Београд, 1999.
  38. Слашак, С. „Симптоми фебрилне ксенофобије“. У: Књижевна реч, XI, 1982.
  39. „Срби у европској цивилизацији“: зборник, (ур.) Самарџић, Р., Београд, 1993.
  40. „Српски језик на крају века“: зборник, (ред.) Радовановић, М., Београд, 1996.
  41. „Српско питање данас“: зборник, Београд, 1995.
  42. Стојковић, Б. „Мултикултурализам, Балкан и планетарна култура“. У: Семприни, А. Мултикултурализам, (поговор), стр. 147-159.
  43. Танасковић, Д. „Социолингвистички аспекти идеологизације позајмљеница“. У: Језик у савременој комуникацији, Београд, 1982.
  44. Фекете, Е. „Свет језика: разговори са Е. Фекете“, Београд, 2000.
  45. Филиповић, Р. „Теорија језика у контакту“, ЈАЗУ, Школска књига, Загреб, 1986.
  46. Хајмз, Д. „Етнографија комуникације“, Београд, 1980.
  47. Ђорић, Б. „Позајмљенице и врсте речи“. У: Врсте речи у српском језику, Београд, 1998.
  48. Ђупић, Д., Терзић, Б., Фекете, Е. „Слово о језику“, Београд, 1996.
  49. Шкиљан, Д. „Поглед у лингвистику“, Загреб, 1980.
  50. Weinreich, U. „Languages in Contact“, New York, 1953.

Напомене

- 1) Видети: Бугарски, Р. „Лингвистика о човеку“. Београд, 1975, стр. 11-26.
- 2) Сапир, Е. „Language: An Introduction to the Study of Speech“. New York, 1949, str. 220.
- 3) Видети: Радовановић, М. „Социолингвистика“. Нови Сад, 1986.
- 4) Weinreich, U. „Languages in Contact.“ New York, 1953.
- 5) Видети: Ивић, М. „Правци у лингвистици“. Љубљана, 1978, стр. 262.
- 6) Видети: Филиповић, Р. „Теорија језика у контакту“. Загреб, 1986.
- 7) Видети: Сапир, Е. „Огледи из културне антропологије“. Београд, 1974, стр. 24. и даље
- 8) Бугарски, Р. „Стране речи данас: појам, употреба, ставови“. У: О лексичким позајмљеницама, Суботица - Београд, 1996, стр. 19. и даље
- 9) Видети: Шкиљан, Д. „Туђице и туђинци“. У: Интеркултуралност versus расизам и ксенофобија. Београд, 1998, стр. 39-56.
- 10) Танасковић, Д. „Социолингвистички аспекти идеологизације позајмљеница“. У: Језик у савременој комуникацији. Београд, 1982, стр. 96-97. и даље
- 11) Слапшак, С. „Симптоми фебрилне ксенофобије“. У: Књижевна реч, XI, стр. 188, 1982.
- 12) Танасковић, Д. *op. cit.*, стр. 99.
- 13) Derooy, L. „L'Emprunt linguistique“. Paris, 1980, str. 299-300.
Цитирано према: Танасковић, Д. *ibidem*, стр. 100.
- 14) Видети: Стојковић, Б. „Интеркултуралност, интракултуралност и међународно комуницирање“. У: Интеркултуралност versus расизам и ксенофобија“. Београд, 1998, стр. 93-108.
- 15) Бугарски, Р. *op. cit.*, стр. 18.
- 16) Видети: Фекете, Е. „Отпор према туђицама“. У: О лексичким позајмљеницама. Суботица - Београд, 1996, стр. 53-57, и поглавље „Туђице“ у: Ћурић, Д., Фекете, Е., Терзић, Б. „Слово о језику“. Београд, 1996, стр. 149-188.
- 17) Пешикан, М. „Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему“. У: Наш језик, XVIII/1-2, 80.
- 18) Пешикан, М. „Наш књижевни језик на сто година последије Вука“. Београд, 1970, стр. 189, 200.
- 19) Видети: Грицкат, И. „Наш стандардни језик као пратилац општих облика културе“. У: Зборник за филологију и лингвистику, XXVI/2, 1983, стр. 84-86.
- 20) Видети: Бугарски, Р. „Стране речи данас: појам, употреба, ставови“, стр. 23-24. и Клајн, И. „Два правописна проблема у вези са страним речима“, стр. 122. У: О лексичким позајмљеницама.
- 21) Видети: Пецо, А. „Језички контакти и језички системи“. У: Јужнословенски филолог, XLIII, 1987, стр. 57-63.
- 22) Видети: Бошковић, Р. „О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика“. У: Наш језик, 3, 1935, стр. 277-282.
- 23) Видети: Клајн, И.: „Лексика“. У: Српски језик на крају века, 1996.
- 24) Брборић, Б. „Однос према туђицама: с мером али без аверзије“. У: О лексичким позајмљеницама, 196, стр. 48.
- 25) Видети: Семприни, А.: „Мултикултурализам“. Београд, 1999, стр. 9 и даље

Резиме

Социолингвистичком аспекту проучавања језика својствено је вођење рачуна о говорној разноликости. Лексичко позајмљивање предмет је контактне лингвистике која проучава подручје језичких додира и сукоба насталих као резултат језика и културâ. Позајмљенице су изузетно осетљив показатељ и језичке и вајезичке стварности одређеног друштва.

Отпор према туђицама и језички пуризам базирани су на предрасудама; међутим, страна лексика ни у ком погледу није штетна ако доприноси језичком споразумевању и ако се уклапа у језички систем примаоца. С обзиром на неисцрпне потенцијалне и практичне потребе језичког казивања, поготово у време свеопштег духовног и техничког развитка савремене цивилизације, основа народног језичког блага данас је недовољна. Здравом језичком осећање прима данас туђице као природни елемент језика, поготово када су у питању термини.

У свом развоју српски језик је био широко отворен према позајмљеницама, али је задржао свој природни, народни лик и особеност.

Пледирајући за идеју мултикултуралности или културне разноликости, сматрамо да, кад је у питању наука о човеку и његовом језику, упорно треба инсистирати на неукорености, мешању облика, на сталном устрајавању на различитости, толеранцији.

Мр Јадранка Божић

Языковое заимствование в социолингвистическом ключе

Резюме

Социолингвистическому аспекту изучения языка присуще обращать внимание на речевые разновидности. Лексическое заимствование является предметом контактного языкознания, изучающего область языковых прикосновений и столкновений, наставших в результате развития языков и культур. Заимствованные слова представляют исключительно тонкий индикатор языковой и внеязыковой действительности данного общества.

Спротивление заимствованному слову и языковой пуризм основаны на предрасудках; между тем, иноязычная лексика ни в каком отношении не может быть вредной, поскольку она способствует языковому согласованию и если она соответствует языковой системе получателя. Принимая во внимание неисчерпаемые потенциальные и практические потребности языкового выражения, особенно во время всеобщего духовного и технического развития современной цивилизации, основа народного языкового блага сегодня недовольна. Здоровое языковое чувство сегодня усваивает заимствованные слова, как природный элемент языка, особенно если речь идет о терминах.

В своем развитии сербский язык был широко открыт по отношению к заимствованным словам, задерживая свой природный, народный образ и особенность.

Пледируя за идею мультикультуральности или культурного разнообразия, считаем, если речь идет о науке о человеке и его языке, что необходимо упорно инсистировать на неукоренении, на смешении форм, на постоянном настаивании на различности, на толеранции.

Jadranka Božić, M.A.
Language Adoptions in Socio-Linguistical Key

Summary

The Socio-Linguistical Aspect of Exploring the Language is particularly taking care for the Speaking Differences. The lexical adoption is the subject of the Contact Linguistic, which observes the Area of Language impacts and conflicts, as the results of »Languages and Culture«. The Adoptions represent a very sensitive indicator of the language and non-language Reality of a specific Society.

The Reaction against Foreign Words and Language Puritanism are based on prejudices; however, the Foreign Lexic is never noxious especially in circumstances when it contributes to the language understanding and when it fits into the language system of the Receiver. According to inexhaustible and practical Needs of the language telling, especially in the time of universal spiritual and technological/ development of the Modern Civilisation, the roots of the Folk Language Treasure, today are not adequate. Today, sane language sense accepts foreign Words as natural element of the Language, especially when the Terms are in questions. In its development, the Serbian Language was wide open for the Foreign Words, but it preserved its natural, folk shape and uniqueness.

Pleading for the Idea of multi-culture and culture differencies, we believe, when it is about the Science about the Man/kind and his Language, that it is very important to insist on radical, mixing of forms, on constant persistence regarding the differencies, tolerance.